

Een schip in Abidjan

Op 4 juni 2010 staat er een artikel op de voorpagina van Het Parool onder de kop: ‘Verminkt door gif uit Amsterdam’. Het is een bericht uit Abidjan, de onmetelijke havenstad van Ivoorkust. In de eerste zin begint meteen de ellende: ‘Khadidja is geboren zonder handen en voeten.’ Volgens haar ouders komt dat door het afval van de Probo Koala. In de tweede zin wordt de driejarige Daniel-Honoré beschreven: ‘Hij heeft een veel te groot hoofd, zijn voeten staan scheef en op zijn rug draagt hij een vuistgrote homp vlees mee, als een rugzakje.’ Die homp vlees, dat zal wel kloppen, maar klopt het ook dat het ‘gif uit Amsterdam’ de oorzaak is?

De journalist spreekt met een Ivoriaanse activiste. Hij acht haar betrouwbaar want ‘aan haar oprechtheid twijfelt niemand’. Ze zou graag zien dat de gemeente Amsterdam een ziekenhuis bouwt in Abidjan. Het gif is vier jaar na de dumping nog steeds niet overal opgeruimd, zegt ze. ‘Als het regent, komen de stoffen weer boven. Er vallen steeds nieuwe slachtoffers.’ De lokale pers spreekt over *le petit Tchernobyl*.

Maar is het waar? Komt er gif naar boven? Vallen er steeds nieuwe slachtoffers? Wat zat er in het afval van de Probo Koala? Hoeveel doden zijn er, hoeveel zieken? Wat is er gebeurd in de zomer van 2006?

Toen de Probo Koala in de middag van 2 juli 2006 afmeerde aan boei 4 in de Afrikahaven in Amsterdam om brandstof te bunkeren, een bemanningswissel uit te voeren en enig afval te lossen, was het een anoniem vrachtschip. Een *carrier*. Om precies te zijn, een *OBO-carrier*, een schip dat olie, bulk en erts kan vervoeren: *Oil – Bulk – Ore*. Een schip van twee voetbalvelden lang. Het heldere blauw van de romp was al aardig aan het roesten.

Amsterdam is een pitstop op weg naar de haven van Paldiski in Estland om daar benzine te lossen en weer andere benzine te laden voor de Nigeriaanse markt. Benzine is er in soorten en maten.

Om halfacht 's avonds komt de lichter Main VII, een inzamelvoertuig van Amsterdam Port Services (APS), langs om het scheepsafval – *slops* in het Engelse jargon – in te nemen. Het afval bestaat volgens opgave van de oliehandelaar Trafigura, die het schip heeft gecharterd, uit een mengsel van benzine, water en caustic soda.¹ Om tien uur is er 250 m³, bijna de helft, overgepompt en dan is de Main VII vol. Een *operator* van APS neemt een monster; volgens zijn voorlopige analyse is het 'chemisch zuurstofverbruik' van het afval waarschijnlijk veel te hoog voor APS om dit ter plekke te kunnen verwerken. En het stinkt.

We laten de details omtrent het chemisch zuurstofverbruik² hier buiten beschouwing – het gevolg is dat APS een veel hoger bedrag vraagt voor verwerking van het afval. Trafigura gaat hier niet mee akkoord, wil het afval terug en doorvaren naar Paldiski.

Amsterdam Port Services is geen broertje van de stadsreiniging, maar een commercieel bedrijf. Handel in afval is gewoon handel, keiharde handel. Maar ook deze handel is gebonden aan wetten en voorschriften. Er volgen twee dagen

van heel veel overleg tussen heel veel instanties over milieukwesties en juridische procedures – met als resultaat dat het afval uit de Main VII met toestemming van de autoriteiten wordt teruggepompt in de Probo Koala. Ondertussen heeft de milieudienst van de politie monsters genomen uit tanks van de lichter en uit tanks van de carrier en voor onderzoek opgestuurd naar het Nationaal Forensisch Instituut. De analyse van deze monsters zal in het vervolg een belangrijke rol gaan spelen.

In de loop van de middag van 5 juli 2006 verlaat de Probo Koala de haven van Amsterdam, op weg naar Paldiski, op weg naar internationale bekendheid.

Vanuit Estland vaart de Probo Koala naar de haven van Lomé in het West-Afrikaanse Togo, vervolgens naar Lagos in Nigeria en dan naar de haven van Abidjan en laat daar het afval verwerken door een klein Ivoriaans bedrijf: *Compagnie Tommy*. Dit bedrijf komt met tankwagens voorrijden, verwerkt niks maar dumpst het stinkende afval op allerlei plekken in en om de stad, in de open lucht. Het is de nacht van 19 op 20 augustus 2006.

‘Officieel vielen er zeventien doden en kregen 31.000 Ivoirianen gezondheidsproblemen door het gif,’ schreef Het Parool. ‘Maar de autoriteiten gaan nu uit van meer dan 100.000 slachtoffers. Ook zouden er meer doden zijn gevallen.’

Wat is er precies gebeurd in dat verre Abidjan, een eeuw geleden nog een gehucht van duizend inwoners en nu een overbevolkte miljoenenstad met een skyline van wolkenkrabbers, een zakencentrum, een universiteit, een moderne haven en een olieraffinaderij, waar olietankers komen en gaan, een stad met kantoren, hotels, kerken en moskeeën, omringd door

modderige sloppenwijken vol krotten van golfplaat, karton en zwart plastic, zonder elektriciteit, zonder waterleiding, zonder riolering, een stad waar geweld en corruptie heersen, een stad gebouwd rond een baai van lagunes, waar vele inheemse ziektes woekeren: malaria, lepra, meningitis, polio, tyfus, schistosomiasis, aids, rivierblindheid, hepatitis B, slaapziekte, tuberculose – en niet te vergeten cholera – en daarbovenop het ‘gif uit Amsterdam’.

Het afval is op een twintigtal plekken gedumpt, op landjes, in sloten, in een lagune en op de vuilstortplaats van Akouedo, een dorp dat tegen de oostrand van Abidjan aankleeft. Hier begon de gemeente in 1965, op een kilometer afstand van het dorp, met de aanleg van een vuilnisbelt voor de grote stad. Dat wil zeggen, het afval werd in een ravijn gestort achter een braakliggend terrein, het ravijn werd een heuvel en deze vuilnisheuvel kroop zover naar het dorp, dat alleen een asfaltweg de twee nog scheidt. Over die weg denderen de hele dag vrachtwagens vol smerig afval. Ze worden op de top van de heuvel onthaald door een kluwen mensen die zich met pikhaken op de troep storten. Het slijk van een miljoenenstad ligt nu over honderdzestig hectare verspreid.³

De geur van deze vuilnisbelt was al erg maar het kon nog erger: in die bewuste nacht van 19 op 20 augustus worden de bewoners in de omgeving gewekt door een overweldigende stankolf. De eerste tankwagens hebben hun lading gelost. Enkele buurtbewoners blokkeren de weg, de chauffeurs raken in paniek en lozen het stinkende afval op allerlei andere plekken. Eén chauffeur laat zijn tankwagen onbeheerd achter en vlucht.

Er ontstaat ergernis, angst, woede. De volgende dagen gaan buurtbewoners de straat op. Maar de klachten over de stank worden door niemand serieus genomen. Milieuver-

vuiling is geen onderwerp in Ivoorkust. De meeste mensen hebben wel wat anders aan hun hoofd. En enige onrust behoort tot de orde van de dag.

Zo gaan leerlingen van de politieschool, gewapend met houten knuppels en ijzeren staven en ergens ook nog pistolen, op donderdag 24 augustus naar de universiteit om de studenten een lesje te leren *après une dispute* tussen studenten en leerling-agenten bij het busstation. Resultaat: één dode student, met een kogel door zijn hoofd, en twintig gewonden. In één moeite door plunderen ze de campus. Dit soort schermutselingen tussen leerling-agenten en studenten is al meer dan tien jaar aan de gang in Abidjan.⁴

In dit klimaat kom je met geklaag over stank en hoofdpijn niet zo ver. Maar wanneer steeds meer mensen misselijk worden en het gerucht de kop opsteekt dat het om radioactief afval gaat, slaat de sfeer om. Bewoners in de buurt van de vuilnisbelt werpen barricades op, woedend over de dumping en bang voor straling; ze beschuldigen de regering van laksheid en corruptie.

Een week na de dumping zegt de overheid dat ze een onderzoek zal instellen, roept mensen met klachten op zich zo snel mogelijk bij een ziekenhuis te melden en verzoekt ouders op te letten dat kinderen niet in de buurt van het afval spelen.

Enkele kranten stellen de havendienst, de douane en het district verantwoordelijk voor de misère. In ruil voor smeergeld zouden zij de andere kant op hebben gekeken toen het afval stiekem in de stad werd geloosd. Corruptie is doodgewoon in Ivoorkust.

De premier van het land, Charles Konan Banny, zegt dat hij hard zal optreden tegen de bazen van de drie instellingen en hij maakt bekend dat mensen zich gratis kunnen laten

behandelen in twee daarvoor aangewezen ziekenhuizen. De protesten worden heviger. Op dinsdag 5 september circuleert het bericht dat er twee meisjes van vier en negen jaar zijn gestorven als gevolg van het giftige afval.⁵

Een dag later biedt premier Banny het ontslag van zijn regering aan vanwege het schandaal van de vervuiling, president Laurent Gbagbo accepteert het, maar tien dagen later treedt de regering weer aan. Dat kan ook: aftreden en weer aantreden. Inmiddels hebben zo'n vijftienhonderd mensen het ziekenhuis bezocht.

De berichten over de dood van de twee kinderen, de vele ziektegevallen, de onrust en de paniek van de bewoners en het aftreden van de regering vormen het begin van wereldwijde media-aandacht. In Nederland verschijnt het eerste artikel over de gebeurtenissen in Ivoorkust op 6 september. Dan schrijft het Reformatorisch Dagblad: 'Meer dan 500 inwoners van het West-Afrikaanse Ivoorkust zijn opgenomen in het ziekenhuis na inademing van giftige gassen uit restwater dat een schip twee weken geleden loosde. Volgens Ivoriaanse nieuwsbronnen moeten een half miljoen mensen uit de regio worden geëvacueerd.'

Een half miljoen mensen, dat is de ontruiming van heel Den Haag, maar na deze onrustbarende tijding hoort niemand ooit meer iets over al die evacués. Het is de categorie van de wilde geruchten.

Op 7 september meldt NRC Handelsblad drie doden, in Trouw zijn het twee meisjes van 4 en 9 jaar die zijn overleden na het inademen van dampen van het 'stinkende gif'. Het woord 'gif' zal de komende jaren niet meer van de pagina's verdwijnen.

Een week later zijn er zeven doden. Zo'n vijftienduizend mensen hebben zich gemeld met klachten: hoofdpijn, mis-

selijkheid, bloedneuzen, diarree en ademhalingsproblemen. In de tuin van een van de ziekenhuizen zijn tenten opgezet, die dienst doen als geïmproviseerde wachtkamers, met honderden witte plastic stoelen die allemaal bezet zijn.

‘Voor veel mensen is dit een kans om eindelijk eens een gratis consult te krijgen,’ zegt een verpleegkundige. ‘Volgende patiënt.’

De mensen worden afgescheept met de vreemdste medicijnen tot ook de laatste paracetamol of Otrivin op is. Otrivin wordt gebruikt bij neusverkoudheid, volgens de aloude slogan: *het plezier om vrij te ademen*.

Een dokter zegt: ‘Het lijkt vooral een psychische kwestie. De mensen zijn in paniek en die paniek heeft zich heel snel uitgebreid.’ Maar hij twijfelt er niet aan dat de zeven doden het slachtoffer zijn geworden van het afval.⁶ Hoe dat kan – dat wordt niet duidelijk.

Volgens een minister is de vervuiling doorgedrongen tot de lagunes van Abidjan. Er zou sprake zijn van vissterfte. En de kans bestaat dat het gif het grondwater bereikt en dus ook de akkers waar voedsel wordt verbouwd. Zo gaat de berichtgeving: ‘Er zou sprake zijn van vissterfte,’ ‘de kans bestaat dat het gif...’ Geruchtentaal. En steeds wildere geruchten doen de ronde. En steeds ook weer radioactiviteit. De angst voor gif heeft Abidjan in de greep. Op het internet zwerft een document van de Verenigde Naties waarin staat dat alle inwoners van Abidjan ‘in de komende drie jaar aan kanker zullen sterven’. Het is een vals document, maar wie weet dat?

Het vuil in de stad stapelt zich op omdat niemand meer naar de stortplaats durft. De stroom mensen die het ziekenhuis bezoekt, zwelt aan tot veertigduizend. Premier Banny verklaart op televisie dat het afval niets met ‘Tsjernobyl’ te maken heeft. ‘Dit product is niet radioactief, laten we dat herhalen!’

Intussen raakt de gouverneur van het district gewond, wanneer demonstranten hem herkennen en uit zijn auto sleuren. De wagen gaat in vlammen op. Dezelfde dag wordt het huis van de havendirecteur in brand gestoken.

In november beslist president Gbagbo per decreet dat de havendirecteur, het hoofd van de douane en de gouverneur van het district, die door premier Banny zijn geschorst, hun baan terugkrijgen. Na een welkom met champagne zijn ze weer begonnen. De oppositie organiseert protestdemonstraties in het land, maar deze worden door de politie met traan-gas en kogels uiteengeslagen. Er vallen vijf doden.⁷

Wie enige tijd later het havengebouw in Abidjan binnen wil, kan dat alleen na betaling van duizend West-Afrikaanse franc aan een zwaarbewapende militair bij de ingang. Deze doet geen moeite de transactie discreet te houden.⁸

Dat is Abidjan, de havenstad in het zuiden en ooit de hoofdstad van het land, totdat de man die vanaf de onafhankelijkheid in 1960 tot aan zijn dood in 1993 president was, Félix Houphouët-Boigny, besluit om zijn geboortedorp Yamoussoukro uit te roepen tot hoofdstad. Hij laat er een reusachtige basiliek bouwen, een kopie van de Sint-Pieter in Rome, die op dringend verzoek van het Vaticaan een centimeter kleiner is gebleven dan het origineel.⁹ Het dorp in de verre binnenlanden wordt groter door die grote kerk en door de aanleg van *avenues* maar Abidjan blijft de belangrijkste stad.

Ivoorkust, het land dat is vernoemd naar de slag tanden van de olifant, behoudt een innige band met de vroegere kolonisor Frankrijk en geldt als het welvarendste en stabielste land van West-Afrika maar toch wordt het langzaam aangevreten door de fratsen van de oude president, met zijn zelfverrijking en grootheidswaan, en door de tierende corruptie

die de samenleving van hoog tot laag infecteert. Het land vervalt tot chaos en ellende.

Na een militaire staatsgreep in 1999 volgen er in 2000 tumultueuze presidentsverkiezingen, waarbij Laurent Gbagbo aan de macht komt. Een opstand van gewapende rebellen in het noorden in 2002 leidt tot een korte hevige burgeroorlog. Het land breekt in tweeën: het islamitische droge noorden en het christelijke groene zuiden.

In 2004 komt er een vredesmacht van de Verenigde Naties van zo'n 10.000 militairen (kosten: 37 miljoen dollar per maand)¹⁰, naast de al aanwezige Franse troepenmacht van 900 militairen, om de strijdende partijen uit elkaar te houden en nieuwe presidentsverkiezingen mogelijk te maken.

De ambtstermijn van president Gbagbo loopt af in 2005 maar wordt met een jaar verlengd. Charles Konan Banny wordt in december 2005 via bemiddeling van de VN benoemd tot premier met als speciale opdracht het ontwapenen van de rebellen en de militieën en het organiseren van verkiezingen in oktober 2006.

Dat is geen gemakkelijk karwei. In het noorden presenteert de rebellenbeweging zich graag als een gedisciplineerde organisatie, maar enig bestuurlijk talent is ver te zoeken. De brandweer is opgedoekt, het postkantoor gesloten en de banken zijn dicht. Rechters zijn er niet. Bij ruzies over rundvee of landbouwgrond beslist een besloten kring van traditionele jagers volgens mystieke inzichten. Belasting wordt niet meer betaald aan de overheid maar ter plekke aan de rebellen bij de talloze wegversperringen. Een voormalige ambtenaar noteert geboorte en dood in een schrift, zodat deze gegevens later in de burgerlijke stand kunnen worden opgenomen. Later – als er vrede is.¹¹

De presidentsverkiezingen van oktober 2006 worden uit-

gesteld en ook het ontwapenen lukt van geen kant. Jaar na jaar volgt uitstel van de verkiezingen, totdat eind 2010 de duurste verkiezingen van het Afrikaanse continent kunnen worden gehouden. Gbagbo verliest. Maar hij zal zijn macht niet afstaan, tot het rebellenleger van Alassane Ouattara, de winnaar van de verkiezingen, geholpen door de internationale troepen, hem in april 2011 uit zijn bunker in Abidjan haalt.

Te midden van dit jarenlange wapengekletter en machtsvertoon maken demonstraties van buurtbewoners die protesteren tegen het dumpen van afval geen grote indruk op de regering. Niemand gelooft dan ook dat de regering op 6 september 2006 is afgetreden vanwege die demonstraties. Afrikaanse regeringen treden bijna nooit af – ook niet die van Ivoorkust. De echte reden is het mislukken – een dag voor het aftreden – van het zoveelste vredesoverleg tussen regering, oppositie en rebellenbeweging. Van het vredesplan van de VN komt weinig terecht. Bij het alternatief – laat de Ivorianen het zelf maar uitvechten – wordt gevreesd voor massaal geweld. Dat is het Ivoriaanse kruisvat waar de Probo Koala naartoe is gevaren.

In 2006 was de Probo Koala zeventien jaar. Het schip had een Griekse eigenaar, voer onder Panamese vlag, had een Oekraïense kapitein, die via een uitzendbureau voor zeelieden was aangesteld, en werd gehuurd door Trafigura.

Trafigura handelt in olie, erts, mineralen. Het is een van de grootste oliehandelaren ter wereld. Maar vanaf zijn oprichting in 1993 tot aan die donkere zaterdagavond in 2006 in Abidjan, kwam de naam Trafigura nauwelijks voor in de krantenkolommen. Het is een reus die niemand kent. In die dertien jaar werd het bedrijf vier keer genoemd in NRC Han-

delsblad, twee keer in de Volkskrant en één keer in een bijzin in The New York Times, terwijl het per dag net zo veel olie verhandelt als Koeweit per dag produceert.

Oliemaatschappijen als Shell (omzet in 2010: 279 miljard euro), Esso, BP en Texaco zijn bij het publiek bekend door hun fonkelende benzinestations langs de snelwegen overal ter wereld. Het werk van Trafigura valt niet op; het bedrijf vervoert grondstoffen van de ene haven naar de andere en daar komt geen consument en geen neonreclame aan te pas.

De oliehandel wordt beheerst door drie grote bedrijven. De grootste is het onbekende Nederlands-Zwitserse Vitol, dat in 1966 in Rotterdam werd opgericht. Omzet in 2010: 135 miljard euro. Tweede is het Zwitserse bedrijf Glencore. Omzet: 100 miljard euro. Derde is Trafigura, met hoofdkantoren in Amsterdam (fiscaal), Londen en Luzern. Omzet: 58 miljard euro. Daarmee zijn deze bedrijven een stuk groter dan bekende multinationals als Unilever (44 miljard), Philips (25 miljard), Heineken (16 miljard) en AkzoNobel (14 miljard).¹²

Ijsjes van Unilever, bier van Heineken en spaarlampen van Philips zijn populair. Olie is belangrijk maar niet populair. En de handel in olie is nog minder populair. Mannen die zoveel aan olie verdienen en zaken doen met schimmige landen, moeten wel cowboys en criminelen zijn – dat is het beeld waarmee de affaire begint.

De ouverture van het gifdrama

Het is duidelijk dat het afval nooit zo gedumpt had mogen worden. Het was een vervuiling van stad en land en water en het gaf een weerzinwekkende stank. Maar wat zat er in het